

John Paul Enyeart, *Death to Fascism: Louis Adamic's Fight for Democracy*
Baltimore, University of Illinois Press, 2019, 216 str.

Ameriški zgodovinar s pensilvanske univerze Bucknell, John Enyeart, je intelektualno biografijo Louisa Adamiča naslovil z geslom, ki si ga je slovensko-ameriški pisatelj sposodil pri Osvobodilni fronti in večkrat uporabil v svojih esejih. Pozdrav, ki so ga uporabljali partizani, po Enyeartovem prepričanju odlično povzema srž Adamičevega delovanja, ki je temeljilo na nenehnem boju proti izključevalni politiki, kakršno je utelešal fašizem. Monografija *Death to Fascism* tako prinaša podroben vpogled v Adamičevo razgibano intelektualno pot, ki jo ameriški zgodovinar kljub razlikam med posameznimi etapami poveže v sklenjeno celoto boja proti politiki, ki v vsakem tujcu vidi sovražnika.

Znano je, da se je Adamič od večine izseljencev razlikoval po svojem raziskovalnem nemiru. Ves čas ga je zaposlovala sla po odkrivanju Amerike, ugotavljanju vzrokov njenega uspeha, a tudi razumevanju protislovij te »džungle«, iz katere mnogi priseljenci niso našli izhoda. Navduševal se je nad socialističnimi pisci, ki so opisovali bedo težaškega dela in poudarjali revolucionarni zalet delavcev, a je njihovo pisanje obenem ocenil kot kratkovidno. Enyeart v nasprotju s tistimi, ki poudarjajo Adamičevo solidariziranje z delavskim razredom, ocenjuje, da se je pisatelju boj delavcev proti korporativnemu gospostvu zdel jalov, bil je prepričan, da je le nadaljeval v srži brezpredmetno igro. Bolj kot klasična levica, trdi zgodovinar, sta mu bila blizu Cankar in Nietzsche. Če je od prvega prevzel idejo o delavskem fatalizmu, ga je drugi navdihnil z razmišljanjem o duhovni izpraznjenosti ameriškega načina življenja, ki naj bi vselej odtujeval migrante. Kljub temu da je pisatelj simpatiziral z idejami priseljenih levičarjev slovenskega rodu, se zato nikakor ni mogel poistovetiti z njihovim ponotranjenjem ameriških, po njegovem mnenju izvotljenih idealov. Vendarle pa se je imel za Američana, poročil se je z Američanko, in življenje, kot je sam rad povedal, preživljal med pravimi Američani.

A kljub temu je pri decidiranem odmiku od slovenstva in afirmaciji ameriške identitete treba biti pazljiv, pravi Enyeart. Trdi, da je pri Adamičevem pisanju o izgnanih kmetih, ki so jih ameriški stroji povsem izsesali, potem ko so ostali brez organske zveze z domom, mogoče zaznati tradicijo slovenskega modernizma. Navsezadnje je, opozarja Enyeart, Adamič kmalu po proglastitvi svoje ameriške identitete prevedel Cankarjevega *Hlapca Jerneja in njegovo pravico*. Stopitev z družbo, ki je pod plaščem obljub o uspehu skrivala predsodke do novih priseljencev, je bila za Adamiča le žalostna uteha. Njegovo zgodnje pisanje, ugotavlja Enyeart, je tako zaznamovala svojevrstna liminalnost, saj je bilo zanj značilno prikazovanje izvetosti iz domačega okolja, hkrati pa tudi nezmožnost vživetja v družbo izpraznjenih idealov. V skladu s tradicijo slovenske moderne je Adamičeve junake uspeh običajno povedel v katastrofo. Kaotični ameriški kapitalizem je porajal prehude napetosti, da bi lahko v njem uspeli kako drugače kot s predrznostjo, ki ji prevare in izsiljevanje ne bi bile tuji. Edini recept za spoprijemanje s to neurejeno, a zaslepljujočo in zapeljivo industrijsko

džunglo je Adamič videl v smešenju nebrzdanega ekonomskega kolosa. Tu so se, kot zatrjuje Enyeart, pokazali vplivi slovenske moderne. Z namenom, da bi sprožil premislek o ameriški družbi, se je torej Adamič, čeprav prepričan v svojo ameriškost, ozrl k tradiciji slovenske moderne.

Priložnost temeljitega premisleka o obeh domovinah se mu je po prejemu Guggenheimove štipendije leta 1932 ponudila ob obisku Jugoslavije. Ob prečkanju Italije se je prvič zdrznil zaradi fašistične avtokracije. Brezobzirnost Mussolinijevih orožnikov in fanatizem njegovih pristašev sta ga napolnila k vztrajnejši refleksiji dogajanja v Združenih državah. Izkušnja z režimom kralja Aleksandra je bila še bolj grenka, saj je kritično pisanje o kraljevi diktaturi v knjigi *The Native's Return (Vrnitev v rodni kraj)* povzročilo diplomatski pritisk in prepoved kakršnih koli uradnih vezi z (nekdanjo) domovino. Po povratku je ugotovil, da so tisti, ki jih je postavljala ob bok evropskim fašistom, odločilno vplivali na ameriško javno življenje. Njihov prodor je zaznal v gibanju nativistov, ki so krčevito nasprotovali novim migrantom.

V delih, ki so izšla v tem času, zlasti v eseju *Thirty Million New Americans* (objavljenem novembra 1934 v *Harper's Magazine*), je ugotavljal, da so najhujše čase preživljali pripadniki druge generacije novih priseljencev, ki se nikakor niso mogli usidrati v ameriškem življenju in so živeli kot nekakšne sence. Brez dejavnega udejstvovanja v javnem in političnem življenju in ob pomanjkanju profesionalnih aspiracij je bilo njihovo življenje polno občutkov inferiornosti in obstranstva. Krivdo za mučen položaj potomcev priseljencev ni videl le v nemoči staršev, da bi v drugi generaciji vzbudili zanimanje za preteklost svojih prednikov, temveč v ameriški družbi, ki je preprečevala, da bi novi priseljenci postali polnopravni člani skupnosti. Problem novih priseljencev ni bilo zgolj vprašanje identitete, vključeval je tudi delavsko vprašanje, prav novi priseljenci so bili »gnoj«, ki je poganjal ameriško industrijo. Vključevanje novih prišlekov in Afroameričanov v ameriški okvir torej ni moglo delovati brez dejavne participacije delavcev pri upravljanju industrije.

Adamičeva prizadevanja za drugačno, vključujočo Ameriko pa vendarle niso pomenila sprejemanja komunizma. Slepo sledenje Moskvi je namreč pisatelja ravno tako odbijalo kot dvoličnost propagatorjev amerikanizma, ki so govorili o stopitvi v talilnem loncu, ob tem pa zahtevali nedvoumen primat anglosaških primesi. Adamič, poudarja Enyeart, se je raje pridružil idejam kulturnega pluralizma in si prizadeval za Združene države kot entiteto »v nenehnem oblikovanju«. Pluralisti so zavračali zamisel, da je kultura Združenih držav utemeljena na anglosaškem jedru in so namesto tega pri oblikovanju državne skupnosti in historične naracije zahtevali enakopravno zastopanost tako Afroameričanov kot novih priseljencev. 'Amerikanstvo' (*americanness*) je za Adamiča pomenilo boj za doseg novega humanizma, ne pa privilegija, ki bi ga Anglosasi dali priseljenim.

V drugi polovici tridesetih let, ko je pisatelj dokončno prešel iz tradicije slovenskega modernizma v objem kulturnega pluralizma, je, kot ugotavlja Enyeart, na ameriških tleh postal eden od zastavonoš boja proti ksenofobiji. Boj, ki ga je vodil s peresom in z javnimi nastopi, je postal tako odmeven zaradi njegovega nespodbitnega talenta

za pripovedovanje zgodb. V njih je uspel identificirati probleme, ki so pestili ameriško družbo, in tudi predlagati domišljene rešitve. V esejih, kakršen je bil *Aliens and Alien Baiters* (objavljenem v *Harper's Magazine* junija 1936), ni skoparil z ostrimi besedami na račun tistih, za katere je ocenil, da so imeli glavno vlogo pri spreminjanju na svobodi utemeljene države v izpostavo evropskega fašizma. Čeprav je bilo navdušenje nad evgeniko pri ameriških nativistih splošno razširjeno, je posebno zavzetost za presajanje fašističnih idej Adamič zaznal pri vplivnem lobistu Johnu Trevorju Bondu; ta je imel leta 1924 pomembno vlogo pri sprejemanju zakona o omejitvi priseljevanja. Dejstvo, da je obveljal za velikega patriota, je za Adamiča pomenilo, da je patriotski čut v ZDA postal sorazmeren s stopnjo ksenofobije. Amerika, v kateri so tovrstni hujskači uspeli doseči, da so pri priseljencih poskušali najti kakršne koli prekrške, na podlagi katerih bi jih lahko izgnali iz države, ni bila Amerika, za katero si je prizadeval Adamič.

Enyeart v času proti koncu tridesetih let, ko se je povezal s široko pahljačo civilno-družbenih organizacij, kakršni sta bili Foreign Language Information Service in njegov naslednik Common Council for American Unity (Skupni svet za ameriško enotnost), beleži Adamičevo neutrudno prizadevanje proti nativizmu in rasizmu. Njegov družbenokritični angažma, za katerega je uspel pridobiti tudi podporo zvezne vlade, je v tem času dosegel vrhunec. Z obsežnimi raziskavami priseljenjskih skupnosti v projektu Nation of Nations si je prizadeval prikazati njihovo dejansko življenje in spodbiti prevladujoče predsodke. Marsikomu je šlo njegovo udejstvovanje v nos – tako ni bil pogodu niti kritikom z leve, ki so Adamiča takrat označevali za konservativnega asimilacionista, niti pripadnikom slovenske skupnosti, za katere je bil slavni pisatelj nemarni sodnik, ki ocenjuje življenje skupnosti, ne da bi se ji zares približal. Adamič pa je, kot piše Enyeart, nadaljeval svojo pot, ki se je izmikala enostavnim kategorizacijam, a je z izbruhom druge svetovne vojne postajala vse bolj militantna. Prepričan je bil, da se je Rooseveltova vlada z internacijo japonskih priseljencev na zahodni obali in nepripravljenostjo, da bi odpravila zakon o omejitvi priseljevanja, izneverila idealom kulturnega pluralizma. Zakon, ki je od tujcev zahteval prstne odtise ter državi omogočal izgon vseh, ki bi kritizirali ameriško vojsko (*Alien Registration Act* iz 1940), je pri Adamiču vzbudil strah, da se bo ponovil scenarij iz prve svetovne vojne, ko je država deportirala kritike uradne politike.

Kot ugotavlja Enyeart, je bil Adamič vse bolj prepričan, da zmage nad fašizmom ni bilo mogoče doseči zgolj s porazom koalicije sil osi, ampak je bilo treba za to poraziti imperialistično politiko belske nadvlade, ki je v Ameriki pridobivala na moči. Tistega, ki bi utegnil odločilno prevesiti tehtnico v prid globalni solidarnosti, je Adamič zaznal v liku Josipa Broza – Tita. Vodja jugoslovanskih partizanov je pri angažiranem pisatelju požel odobranje, ker si je prizadeval za državo, ki bi bila v nasprotju s centralistično in z unitarno Kraljevino Jugoslavijo utemeljena na principu narodne enakopravnosti. V njegovem gibanju je torej videl pendant svojih prizadevanj za kulturno raznolikost nasproti angloprotestantski nadvladi. Da bi se zoperstavil ideologiji belske premoči, je Adamič kulturni pluralizem povezal z antikolonializmom ter začel

z odmevnimi nastopi podpirati prizadevanja Afroameričanov. Amerika uresničene enakopravnosti pa je bila vendarle tista, za katero je verjel, da bo v povojnem svetu lahko prenesla svoj revolucionarni model v Evropo. V ta namen se je pisatelj celo sestel z ameriškimi vplivneži, mdr. s tedanjim županom New Yorka Fiorellom LaGuardio, ki naj bi mu pomagal pri presajanju vzorca na evropska tla.

S podporo partizanski vojski je Adamič spet našel skupni jezik s skupnostjo slovenskih Američanov, tako da je pomagal organizirati zvezo, ki se je odločno postavila na stran Titove vojske. Slovensko-ameriški narodni svet, kot se je združenje imenovalo, se je zaradi sporov med privrženci partizanov in tistimi, ki so obsojali njihovo nasilje in se zavzeli za upor proti Titovi politiki, kmalu začel krhati. Stališča slednjih so še ostreje nasprotovala komunizmu po objavi članka *Death in Front of the Church* (*Harper's Magazine*, september 1943), v katerem je Adamič zagovarjal eksekucijo bana Marka Natlačena in vodje Stražarjev Lamberta Ehrlicha. Adamičeva kritika ključnih osebnosti slovenskega političnega katolicizma je merila na njuno delovanje, ki je, kot je bil prepričan, izhajalo iz tradicije Slovenske ljudske stranke in temeljilo na onemogočanju drugače mislečih. Poglede slovenskega katolicizma je primerjal z usmeritvami ameriških antikomunistov ter sklenil, da sta bili obe skupini za ceno boja proti komunizmu pripravljene voditi avtoritarno politiko.

Kljub temu da je Adamič tedaj dosegel zavidljive uspehe v boju proti rasizmu – razpravo *Peace as a World Race Problem* so avgusta 1944 predvajali po vseh večjih ameriških radiih – ga je podobna usoda kot pri delu slovenske skupnosti v ZDA doletela tudi v ameriškem mainstreamu. Resda je uspel Američane prepričati, da je bil Tito temeljna figura boja za samoodločbo narodov in upora proti fašizmu, vendar je bila njegova prepričevalna moč (pre)kratkega daha, da bi preživela vojno in levici nenaklonjeni povojni čas. Adamičeva prizadevanja so bila v očitnem razkoraku s potezami Trumanove administracije, ki je tlakovala pot antikomunističnemu diskurzu. Pisatelj, čeprav nekomunist ter zavezan boju proti kolonializmu in premoči korporacij, je, kot poudarja Enyeart, postal priročna tarča antikomunističnega pohoda, v katerem je doživel usodo nevarnega rdečkarja. Kot takemu mu ni bilo dopuščeno javno izražati stališč, da je bila ameriška politika v vehementnem boju proti komunizmu pripravljena podpirati režime, ki z demokracijo niso imeli nič skupnega. Obtožbe Adamiča, da naj bi bil del komunistične zarote, so se vrstile še zlasti po izpeljanem programu 'zvezne lojalnosti' (*federal loyalty*) predsednika Trumana, s katerim so državno administracijo morali zapustiti tisti, ki so se še vedno navduševali nad politikami New Deala. Mnogi nekdanji Rooseveltovi sodelavci so, da bi lahko obdržali pomembne pozicije, opustili sporna stališča in se preprosto priključili antikomunističnemu diskurzu. Protikomunističnemu valu so se pridružili tudi pribežniki iz Jugoslavije, ki niso skrivali svojega srda nad Titovim režimom. Zgodovinarji iz njihovih vrst so skupaj s kongresniki začeli časopisno gonjo proti angažiranemu pisatelju, ki se je, kot vemo, končala s še vedno ne povsem razčiščeno avtorjevo smrtjo.

Enyeart opozarja, da je današnji pogled na Adamiča izkrivljen prav zaradi krivičnega prikaza jugoslovanskih emigrantov, ki so ga želeli očrtniti kot sovjetskega lakaja

in antiameriškega avtorja. Vendar pa Adamič, kot uspe Enyeartu prepričljivo pokazati, nikoli ni krožil v sovjetski orbiti in ni razgrajeval Amerike, le boril se je za drugačno razvojno vizijo. Pravzaprav je bil ena pomembnejših intelektualnih figur tovrstnih prizadevanj. Z vztrajnim bojem proti izključevalnim politikam je bil Adamič eden redkih, ki jim je uspelo povezati prizadevanja ameriških pluralistov s konca dvajsetih let z antikolonialnim gibanjem po drugi svetovni vojni.

Raziskovalec Adamiča s pensilvanske univerze Bucknell v angažiranem sklepnem poglavju ne pozabi na presojo pisateljeve aktualnosti. Prepričan je, da je Adamiču s pripovedovanjem zgodb uspelo mobilizirati množice za progresivne ideje, te pa so tudi v današnjih časih regresije demokracije vse pomembnejše. Za slovenskega bralca je Enyeartova biografija intelektualca dragocen doprinos k poznavanju pisateljeve angažirane misli zlasti zaradi dveh pomembnih spoznanj. Prvo se – kljub znatnim odstopanjem med njegovim zgodnjim in »zrelim« delovanjem – nanaša na sklenjenost Adamičeve intelektualne poti. Drugo, še pomembnejše, pa Adamiča, proč od udomačenega konteksta ene ali druge domovine, umešča v kontekst globalnih prizadevanj za drugačno – a nikakor ne sovjetsko, kot so mu skušali očitati – družbeno ureditev. Enyeartova monografija na novo osvetljuje avtorja, ki ostaja prezrt v obeh domovinah, in s tem ponuja smernice za njegovo ponovno odkrivanje.

Miha Zobec